

УДК 332.1

Ірина ТЯЖКОРОБ,
Володимир НОСАЧ

АНАЛІЗ ГАЛУЗЕВОГО ПОРТФЕЛЯ РЕГІОНУ В КОНТЕКСТІ СТРУКТУРНИХ ЗМІН У РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

Резюме. Розглянуто існуючі підходи до аналізу привабливості галузі. Проаналізовано галузевий портфель Луганської області за допомогою матриці «темп зростання ринку – питома вага імпорту». Запропоновано провадження стимулювальної політики до галузей, які виробляють імпортозамінну продукцію, що сприятиме економічному розвитку регіону.

The summary. The existent going is considered near the analysis of attractiveness of industry. The of a particular branch portfolio of the Lugansk area is analysed by a matrix a «rate of growth of market is a stake of import». Realization of stimulant policy is offered to industries, which make products, replacing imported, that will assist economic development of region.

Ключові слова: регіон, галузь, інвестиційна привабливість, портфельний аналіз, матриця, імпортозамінна продукція.

Постановка проблеми. Актуальність даної теми зумовлена тим, що створення реальних умов для покращення добробуту населення, вирішення його нагальних соціальних проблем є можливим на основі підвищення ефективності функціонування та забезпечення конкурентоспроможності регіональної економіки через структурну реорганізацію, ефективніше використання економічного, природно-ресурсного та людського потенціалу на засадах поступового досягнення європейських стандартів життя. При цьому, розглядаючи регіон як господарський портфель, виникає проблема оптимального розподілу інвестицій між сукупністю галузей діяльності на такі структурні перетворення, як відродження стратегічно важливих галузей промисловості, їх технологічна перебудова на основі розвитку ресурсозберігаючих технологій та високотехнологічних виробництв з випуску конкурентоспроможної продукції, формування експортного потенціалу. Тому для прийняття правильних управлінських рішень стосовно доцільності вкладання інвестицій потребує аналізу портфель регіону у галузевому аспекті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти аналізу, оцінки інвестиційної привабливості галузі знайшли відображення у працях вітчизняних та зарубіжних вчених: І. Бланка, О. Величко, С. Жукова, В. Кардаша, Г. Керона, О. Кисельової, В. Міхеєвої, О. Носової, О. Пилипенка, М. Портера, С. Прилипка, Д. Ру, В. Савчука, А. Стрікланда, Д. Сульє, Дж. Томпсона, В. Федоренка, Д. Харрісона, А.Черваньова, Б. Щукіна та інших. У своїх дослідженнях ці вчені спираються на різні джерела вихідної інформації (статистична інформація, оцінки експертів); виокремлюють різний склад (кількісні та якісні) та кількість критеріїв (чинників) для оцінювання; оцінювання привабливості галузі носить, як правило, загальний (в цілому по Україні) або функціональний (в контексті регіонального маркетингу) характер. Проте потребує подальшого розвитку підхід до оцінювання галузевого портфеля регіону стосовно розв'язання наукового завдання щодо посилення конкурентоспроможності регіону в контексті структурних змін у ринковій економіці.

Метою даної статті є систематизація поглядів вчених стосовно оцінювання інвестиційної привабливості галузі залежно від форми подання результатів її аналізу, оцінювання галузевого портфеля регіону та визначення стратегічних напрямів інвестування на прикладі Луганської області. Методи дослідження – логічний, статистичного та графічного аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вітчизняні та зарубіжні вчені пропонують різні підходи до аналізу та оцінювання інвестиційної привабливості галузі. Найпоширенішою та застосовуваною на практиці є «модель галузевої конкуренції» М. Портера, яка передбачає оцінювання галузі на основі бально-експертної шкали [21]. Згідно з цією моделлю на рівень інтенсивності конкуренції в галузі впливають такі чинники (рухомі сили конкуренції), як загроза входження в галузь нових виробників; внутрішньогалузева конкуренція; тиск на виробників з боку покупців та постачальників сировини й матеріалів; загроза з боку товарів-замінників; макросередовище та державна політика.

Близькими за змістом до наведених вище є критерії привабливості галузі, які наводять Дж. Томпсон та А. Стрікланд: розміри ринку; прогнозований темп зростання ринку; історична та передбачувана прибутковість; рівень конкуренції; можливість загрози та шанси; вплив сезонних та циклічних чинників; вимоги до рівня технології та капіталовкладень; вплив середовища; вплив регулювання соціальної та економічної політики [22].

Узагальнюючи чинники, що формують привабливість галузі за М. Портером, Дж. Томпсоном та А. Стрікландом, Д. Харрісон та Г. Керон наводять більш розширений їх перелік. Відповідно до цього переліку оцінити привабливість галузі можна за такими критеріями, як вплив постачальників, споживачів та товарів-замінників; міцність бар'єрів входу; рівень конкуренції; рівень і тип регулювання з боку держави; вплив соціально-активних груп; відношення громадськості до галузі; швидкість технологічних нововведень; вплив профспілок; відношення фінансових організацій та посередників до галузі; темпи зростання; прибутковість; ефективність функціонування в період економічного спаду [20].

Розглядаючи аналіз галузі як аналіз пропозиції, що ґрунтується на аналізі кількісних та якісних чинників виробництва, Д. Ру та Д. Сульє навели приклад класифікації та дії чинників, які формують пропозицію, – це структура галузі; виробничі потужності галузі; основні фонди та структура витрат; фінансові, технічні та соціально-політичні аспекти діяльності [17, с. 75–76].

Першу спробу оцінювання та прогнозування інвестиційної привабливості галузей економіки України на основі великої системи аналітичних показників зробив І. Бланк [1, с. 86–94]. Він запропонував методику оцінювання галузі проводити в два етапи: перший етап включає макроекономічний аналіз ефективності діяльності галузей за укрупненим їх групуванням; другий етап супроводжується аналізом діяльності окремих підгалузей. Ранжування галузей економіки України проводилося на основі розрахунку прибутку від реалізації продукції та балансового прибутку, віднесеного до загальної суми використовуваних активів. У результаті оцінювання рангової значущості окремих галузей було визначено пріоритет деяких із них. Будівництво і промисловість були віднесені до найприбутковіших галузей економіки. При оцінюванні рівня прибутковості діяльності підгалузі використовувалися синтетичні показники рівня прибутковості діяльності, рівня перспективності розвитку, рівня інвестиційних ризиків. Інтегральний показник інвестиційної привабливості розраховувався шляхом підсумовування добутків рангового значення кожного синтетичного показника на його значущість (у відсотках) при прийнятті інвестиційних рішень. Підгалузі промисловості України було розділено на такі типи: пріоритетні, високої інвестиційної привабливості, досить високої інвестиційної привабливості, середньої і низької інвестиційної привабливості.

Прихильниками подібного підходу оцінювання стану галузей країни, встановлення особливостей їх функціонування та чинників, які впливають на їх розвиток, є В. Кардаш [4], Т. Малова [6], К. Мамонова [7], В. Міхеєва [8], О. Пилипенко [10], Г. Пухтаєвич [11], Є. Сталінська [14], В. Федоренко [16, с. 21–22], Б. Щукін [18]. Ці вчені також вважають, що необхідним є визначення стадії життєвого циклу галузі, визначення позиції галузі та перспектив її розвитку. На їх думку, для інвестування найдоцільнішими є вкладення капіталу в об'єкти тих галузей, які знаходяться на стадії розширення, коли чітко спостерігаються найбільший приріст курсової вартості їх акцій і позитивні перспективи бізнесу.

Синтезуючи позитивні риси існуючих у вітчизняній та зарубіжній літературі методик, О. Носова запропонувала комплексну методику оцінювання інвестиційної привабливості, згідно з якою аналіз інвестиційної привабливості галузей включає їх ранжування шляхом визначення показників рівня прибутковості діяльності галузі, рівня перспективності розвитку галузі й рівня інвестиційних ризиків [9, с. 133–135]. У підсумку для кожної галузі, якій відповідає сукупність регіонів, підприємств, передбачається розрахунок індивідуальних показників інтегрального оцінювання інвестиційної привабливості. Максимальний показник вибирається шляхом ранжування усіх варіантів підсумкових оцінювань, які є інтегральними узагальнюючими показниками окремо взятої країни, галузей, регіонів і підприємств.

Науково-практичний інтерес має методика, яку розробив Центральний економіко-математичний інститут, у якій узагальнюючий показник інвестиційної привабливості галузі розраховується шляхом визначення функції зовнішньої привабливості галузі [9, с. 129].

Російські вчені також виконали розрахунок оцінювання інвестиційної привабливості галузей промисловості, в основі якого використано кореляційно-регресійний аналіз. На основі даного методу виявлено чинники, які впливають на процес залучення інвестицій у промисловість та побудовано модель, яка дозволяє оцінити інвестиційну привабливість [3].

Згідно з рішенням уряду [12] рейтингове оцінювання галузей національної економіки проводиться у формі розрахунку інвестиційного рейтингу за допомогою комплексного аналізу статистичної інформації про показники розвитку галузей та розрахунку індексів ділової активності. До уваги беруться такі показники, як структура та динаміка обсягів виробництва та реалізації промислової продукції (робіт, послуг), частка експорту та імпорту в загальному обсязі виробництва, обсяги внутрішніх і зовнішніх інвестицій в галузевому розрізі, обсяги дебіторської та кредиторської заборгованості.

Слід зазначити, що наведені вище вітчизняні методики відповідають критеріям, якими керується Світовий банк для прийняття рішень у виборі галузевих напрямків інвестування. Це такі групи чинників, як: ринкові; конкуренція; бар'єри входження в галузь; бар'єри виходу підприємства із галузі; взаємовідносини з постачальниками; технологічні; соціальні [13, с. 24–25].

Останнім часом для аналізу та оцінювання інвестиційної привабливості галузей економіки вчені стали використовувати методи портфельного аналізу. На думку П. Фішера, економічне значення ключових галузей можна оцінювати за чотирма критеріями, які можуть використовуватись у побудові матриці, – це частка доданої вартості в промисловості; рівень зайнятості у промисловості; залежність від імпорту та відповідно привабливість для прямих іноземних інвестицій; потенціал зростання та наступного експорту [19, с. 616–617].

О. Кисельова для аналізу інвестиційної привабливості галузей економіки й ефективності інвестування в їх підприємства пропонує використовувати критерій, який характеризується двома групами чинників: чинники, що характеризують прибутковість інвестування в галузь, та чинники, що характеризують ризик інвестування в галузь [5, с. 18–19]. Для наочного віддзеркалення отриманих результатів автори склали тримірну матрицю, що відображає низьку, середню та високу прибутковість (вісь абсцис), а також низький, середній та високий ризик інвестування (вісь ординат) у галузі промисловості України. Отже, найбільш інвестиційно привабливими є галузі, які характеризується високим прибутком і низьким рівнем ризику при інвестуванні. Такою галуззю є паливна промисловість України [5, с. 20].

Закарпатські вчені для вирішення проблем регіонального розвитку та залучення зовнішніх інвестицій здійснили вибір загальної стратегії за допомогою розширеної концепції матриці Бостонської консалтингової групи, в основі якої покладено показники рівня питомої ваги групи товарів і послуг (вісь абсцис) та рівня зростання ринку продуктів території (вісь ординат). За результатами аналізу автори роблять висновок про розроблення стратегії активної диверсифікації на основі маркетингового управління експортним потенціалом регіону [2].

Досліджуючи темпи розвитку промисловості в Луганській області у 2007–2009 рр., можна дійти висновку, що відбулося зниження різними темпами обсягів виробництва промислової продукції (від 0,9% до 23,2%). При цьому спостерігається обернена залежність між середньорічними темпами зростання ринку та питомої ваги імпорту: чим більша частка імпорту товарів певної галузі, тим меншими є темпи зростання обсягів виробництва продукції цієї галузі (таблиця 1). Винятком є виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення, незначне зростання обсягів якого (1,2%) зумовлено ритмічністю постачання нафти. Тому ідея вибору галузі для інвестування полягає у тому, щоб спрямовувати інвестиції безпосередньо в ті сектори, які матимуть добрі споживчі перспективи, однак частка яких на ринку є незначною через переваги імпорту.

Для аналізу та оцінювання галузевого портфелю регіону побудуємо двомірну матрицю (рис. 1), горизонтальна вісь якої відображає питому вагу імпорту промислових товарів, а вертикальна вісь – середньорічний темп зростання ринку (індекси обсягу продукції промисловості). Оцінювання питомої ваги імпорту здійснюється за шкалою від 0% до 100% із середнім значенням у 50%. Межею для розділення високого і низького рівнів зростання ринку є середньорічний темп зростання обсягів продукції промисловості у цілому (93,5%), який розраховано за формулою середньої геометричної.

Таблиця 1

Вихідні дані для побудови матриці «темپ зростання ринку – питома вага імпорту»*

Галузі промисловості регіону	Середньорічний темп зростання ринку у 2007–2009 рр., %	Питома вага імпорту в середньому за 2007–2009 рр., %
Промисловість у цілому	93,5	99,73
Добувна промисловість	94,9	2,0
Виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	99,1	0,1
Легка промисловість	78,1	1,0
Оброблення деревини та виробництво виробів з деревини, крім меблів	96,6	0,9
Целюлозно-паперове виробництво; видавнича діяльність	94,6	-
Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	101,2	78,2
Хімічна та нафтохімічна промисловість	77,0	4,0
Виробництво іншої неметалевої продукції	83,7	0,9
Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	94,3	-
Машинобудування	95,4	8,7
Інші галузі промисловості	76,8	4,2

*Розраховано за даними [15].

Середньорічний темп зростання ринку	Високий	«Зірка» 1. Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	«Знаки запитання» 1. Виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів. 2. Оброблення деревини та виробництво виробів з деревини, крім меблів. 3. Машинобудування. 4. Добувна промисловість.
	Низький	«Дійна корова»	«Собака» 1. Виробництво іншої неметалевої продукції. 2. Легка промисловість. 3. Хімічна та нафтохімічна промисловість. 4. Інші галузі промисловості
		Висока	Низька
	Питома вага імпорту		

Рис. 1. Матриця «темп зростання ринку – питома вага імпорту» для Луганської області

Отже, як показує матриця, в даний час в економіці Луганської області є галузь, яка функціонує на ринку як «Зірка» (виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення). Вона отримує прибуток, який дає значні надходження до бюджету області та який може бути використаний як джерело внутрішніх інвестицій.

«Знаки питання» – виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів; оброблення деревини та виробництво виробів з деревини, крім меблів; машинобудування; добувна промисловість – це галузі найбільшого інвестування, їх розвиток і перехід до «Зірок» може здійснюватись на основі перерозподілу інвестиційних потоків. Однак регіон не має важливого генератора доходу («Дійних корів»).

Галузі, які відносяться до «Собак», – виробництво іншої неметалевої продукції; легка промисловість; хімічна, нафтохімічна; інші галузі промисловості – є непривабливим через високий рівень конкуренції з боку імпортової продукції. Вони виробляють продукцію, яка доповнює «Зірки» та «Знаки запитання», є продукцією соціально значущою, кінцевою та необхідною для власних потреб регіону. При цьому інвестиційна стратегія «Собак» через інновації та впровадження нових технологій може орієнтуватись на перетворення у «Зірки» та «Дійні корови».

Таким чином, промисловий розвиток регіону повинен йти шляхом від «Знаків запитань» до «Зірок» та «Дійних корів». Водночас особливої політики стимулювання з боку державних, регіональних та місцевих органів влади потребують «Знаки питання» та «Собаки», тобто ті галузі, які виробляють продукцію, що заміщає імпорту.

Висновки. На основі наведеного вище матеріалу можна зробити такі висновки. По-перше, дослідження підходів учених до аналізу інвестиційної привабливості галузі дозволило виявити, що оцінити привабливість галузі для інвестора можна за формою подання результатів аналізу на основі: експертних оцінок, розрахунку окремих економічних показників, інтегрального показника, економіко-математичної моделі (функції), побудови економічних таблиць (матриць, шкал). По-друге, здійснений аналіз галузевого портфеля Луганської області за допомогою матриці «темپ зростання ринку – питома вага імпорту» показав, що для забезпечення конкурентоспроможності економіки регіону інвестиції повинні бути спрямовані у розвиток галузей, які виробляють імпортозамінну продукцію та подальше формування її експортного потенціалу.

Використана література

1. Бланк, И.А. Инвестиционный менеджмент [Текст] / И.А. Бланк. – К.: МП ИНТЕМ Лтд, Юнайтед Лондон Трейд Лимитед, 1995. – 447 с.
2. Жуков, С.А. Портфельний аналіз галузей та оцінка інвестицій Закарпатської області в контексті регіонального маркетингу [Текст] / С.А. Жуков // Вісник Донбаської державної машинобудівельної академії. – 2008. – № 3 (13). – С. 92–97.
3. Инвестиционная привлекательность лесопромышленного комплекса Иркутской области [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://wood.ru/ru/loa347.html>.
4. Кардаш, В.І. Рівень державної підтримки галузі як додатковий показник, що визначає її інвестиційну привабливість [Текст] / В.І. Кардаш // Вісник Державного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 1999. – Вип. 369. – С.129–132.
5. Киселева, Е.Е. Оценка инвестиционной привлекательности отраслей промышленности Украины [Текст] / Е.Е. Киселева // Наука і освіта '2003: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 20-24 січ. 2003 р.). – Дніпропетровськ: Наука і освіта. – 2003. – Т. 22. Економіка. – С. 17–20.
6. Малова, Т.Л. Комплексний підхід до визначення привабливості акціонерного підприємства [Текст] / Т.Л. Малова, Л. С. Селіверстова // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – №4. – С.14–19.
7. Мамонова, К.М. Ієрархічна модель оцінки інвестиційної привабливості підприємства [Електронний ресурс] / К.М. Мамонова. – Режим доступу: http://www.globalteka.ru/articles/cat_view/56/66-.html?start=10.
8. Міхеєва В.В. Особливості здійснення оцінки інвестиційної привабливості окремої галузі [Електронний ресурс] / В.В. Міхеєва. – Режим доступу: <http://intkonf.org/miheeva-vv-osoblivosti-zdiysnennya-otsinki-investitsiynoyi-privablivosti-okremoyi-galuzi/>.
9. Носова, О.В. Оцінка інвестиційної привабливості України: основні підходи [Текст] / О.В. Носова // Економіка і прогнозування. – 2003. – № 3. – С. 119–137.
10. Пилипенко, О.І. Методика аналізу інвестиційної привабливості підприємства: макро і мікроекономічні-аспекти [Електронний ресурс] / О.І. Пилипенко. – Режим доступу: <http://zsas.zhitomir.org>.
11. Пухтаєвич, Г.О. Аналіз національної економіки: навч. посібник [Текст] / Г.О. Пухтаєвич. – К.: КНЕУ, 2005. – 254 с.

12. Про схвалення Концепції створення системи рейтингової оцінки регіонів, галузей національної економіки, суб'єктів господарювання: розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2004р. № 208-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1072.9363.0>.
13. Савчук, В.П. Анализ и разработка инвестиционных проектов: учеб. пособие [Текст] / В.П. Савчук, С.И. Прилипко, Е.Г. Величко. – К.: Эльга. – 1999. – 304 с.
14. Сталинская, Е. Оценка инвестиционной привлекательности регионов Украины [Текст] / Е. Сталинская // Економіст. – 2003. – № 9. – С. 68–69.
15. Статистична інформація Головного управління статистики у Луганській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lugastat.lg.ua/statinform.htm>.
16. Федоренко В.Г. Инвестознавство: підручник [Текст] / В.Г. Федоренко, А.Ф. Гойко; за наук. ред. В.Г. Федоренка. – К.: МАУП, 2000. – 408 с.
17. Шершньова, З.Є. Стратегічне управління: підручник [Текст] / З.Є Шершньова. – [2-ге вид., перероб. і доп.] – К.: КНЕУ, 2004. – 699 с.
18. Щукін, Б.М. Інвестування: курс лекцій [Текст] / Б.М. Щукін. – К.: МАУП, 2004. – 216 с.
19. Экономическая стратегия фирмы: учеб. пособие [Текст]; под. ред. А.П. Градова. – [4-е изд., перераб.] – СПб.: Спец. лит-ра, 2003. – 959 с.
20. Harrison J. S. Strategic Management of Organizations and Stakeholders. Theory and Cases / J. S. Harrison, H. John Caron. – West Publishing Co, 1994.
21. Porter M. E. Competitive Advantage / M. E. Porter – N-Y, 1985.
22. Thompson A. A. III. Strategic Management: Concept and Cases. 4-th ed. University of Alabama / A. A. Thompson, A. J. Strickland. – Business Publication Inc., Plano, Texas. – 1987. – 568 p.